

Fig. 1. Kirken set fra syd. EN fot. 1984. — *Die Kirche von Süden gesehen.*

LUNDE KIRKE

VESTER HORNE HERRED

Kirken, som var viet S. *Stefan* (jfr. højaltertavle og Stefan-figur fra \uparrow sidealter), nævnes tidligst o. 1350 (jfr. s. 1020f.). Den blev 1687¹ sammen med Ovtrup kirke henlagt til Ribe bispeembede til bisperesidens vedligeholdelse (jfr. Hans Adolf Brorsons initialer på tårnet). Fra 1824² betragtedes kirken som et domæne, tilhørende staten. Den overgik til selveje 1. oktober 1934.

Stolestadestrid. Jørgen Pedersen i Kastkær stævnedes 1554 Kaja Peders i Skedsbøl for rigens råd, fordi hun havde forment hans hustru hendes »stade og stol« i kirken. Samme år pålagde kongen sognepresten, kirkeværgerne og de fire bedste sognemænd »at udvise sognefolket af deres stolestader og siden tilskik-

ke enhver sit«.³ 1661 og igen 1683 var der stridigheder blandt sognets kvinder om retten til at stå yderst i stolene.⁴

Sagn. Anders Sørensen Vedel henfører 1591 folkevisen om Tule Vognsen og Svend Grå, som dræbtes i kirken under en strid om en guldbænk (»I Lunde kirke der yppes en stævn / og der rider til både ridder og svend«), til Lunde Kirke.⁵ I Sønderjylland stedfæstes visen til Tisland kirke (jfr. DK. SJyll. s. 907). Ifølge visen skulle drabet være sket foran Vor Frues alter og de to riddere ligge begravet foran S. Stefans alter i koret. En lokal udgave af samme sagn lader Tule Vognsen og Svend Grå bygge hver sit våbenhus til kirken.⁶

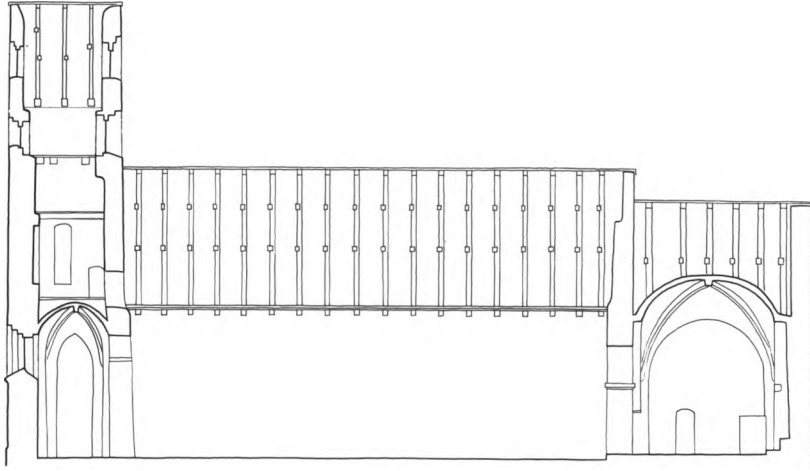

Fig. 2. Længdesnit 1:300 gennem skib, set mod nord. Målt af arkitekterne Aas og Thorup 1980, tegnet af MN 1985. — Längsschnitt 1:300 durch das Schiff, gegen Norden gesehen.

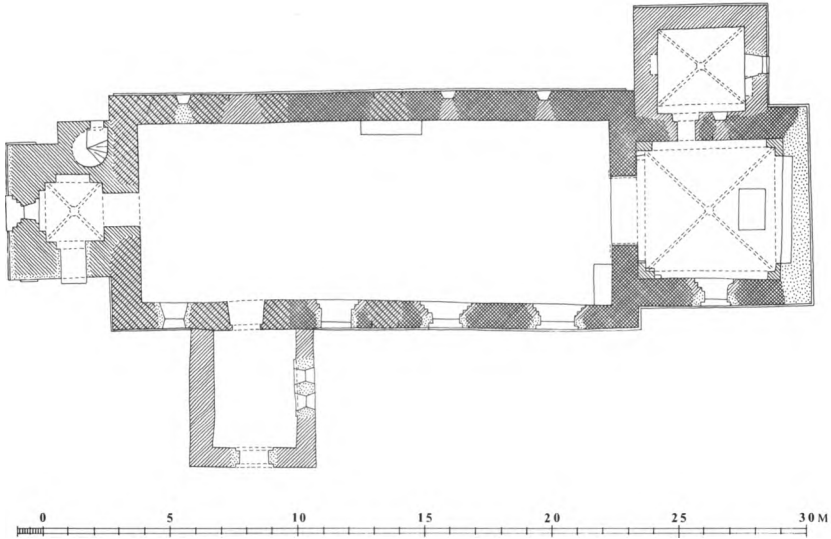

Fig. 3. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1979 med enkelte rettelser ved NJP. Tegnet af MN 1985. — Grundriß 1:300.

Kirken omgives nu af stationsbyen, men lå tidligere højt og frit i landskabet mellem landsbyen Lunde og gårdene i Øster Kastkær. Den store rektangulære kirkegård, hvis terræn falder øst- og sydover, er o. 1933 og 1969 udvidet mod syd; arealet beregnedes 1862⁷ til 11475 kvadratalen (ca. 4500 m²). Hegnet består af nyomsatte markstendiger, der oprindelig kun var stensatte på ydersiden, mens indersiden – således som det endnu ses i dag – fandtes i form af

plantet med syren, norddiget med elm, ahorn og seljerøn. – To murede portaler, teglhængte og i blanke sten, er opført o. 1876 efter tegning af kongelig bygningsinspektør L. A. Winstrup.⁸ Portalen i øst har rundbuet køreport og fodgængerlåde, i vest blot en bred fodgængeråbning. 1885 blev kirkegården »planeret og reguleret« og der anlagdes en kirkegårdsprotokollu 1862 fandtes i form af murede indgange, hvidtede og teglhængte, med sortmalede gitterlåger: en større »ligport« i øst, syd for kirkehu-

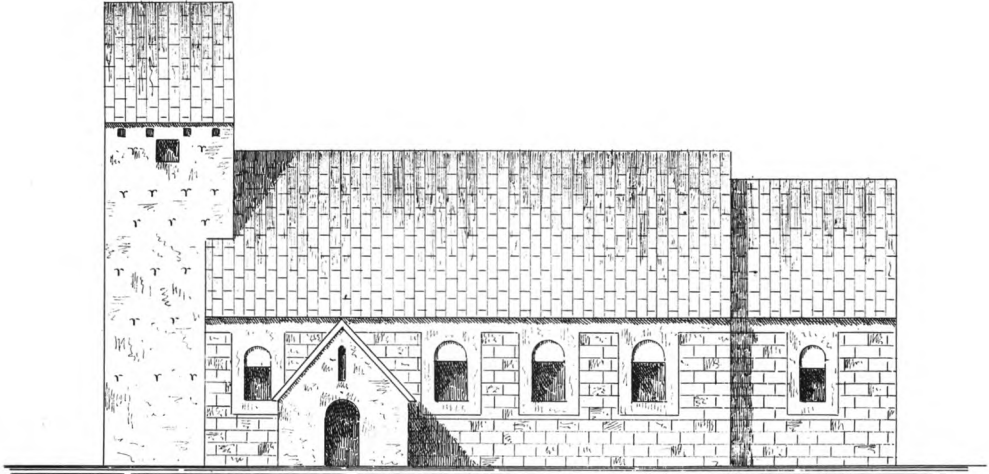

Fig. 4. Kirkens sydside 1:300, målt og tegnet af L. A. Winstrup o. 1876. — *Die Südseite der Kirche 1:300, vermessen und gezeichnet um 1876.*

set, og tre mindre, hver med en gangsti til kirken.⁷ 1814 manglede »korstræerne« i to indgange (»stetter«).⁹ En *†kirkerist* nævnes 1829.¹⁰ – Et hvidkalket *†skib* blev bygget i 1658, hvor dog tilsyneladende kun norddøren blev flyttet.

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, for-

modentlig opført i to tempi, en senromansk vestforlængelse samt tre tilbygninger fra gotisk tid: et sakristi ved korets nordside, et våbenhus foran vestforlængelsens syddør og et tårn i vest. Orienteringen har ret stor afvigelse til syd.

At dømme efter korets vestgavl er koret ikke

blot opført før skibet, men må i en kortere periode have stået alene eller i tilslutning til en *†(træ?)kirke*. Derefter rejstes skibets to østre trediedele, som afsluttedes med en gavl umiddelbart øst for den nuværende sydindgang; dette skib var på sædvanlig vis udstyret med en dør vestligst i hver langmur. Ret hurtigt efter fulgte så det nuværende skibs vestre trediedel,

forsynet med endnu et dørpar, mens de gamle døre blev tilmuret. (Sml. den senromanske(?) *†skib* o. 1658, hvor dog tilsyneladende kun norddøren blev flyttet).

Materialer og teknik. Korets og skibets ældste dele er sat af granitkvadre både ude og inde, triumfgavlen dog fortrinsvis af marksten. Som det er almindeligt, er de største kvadre anvendt

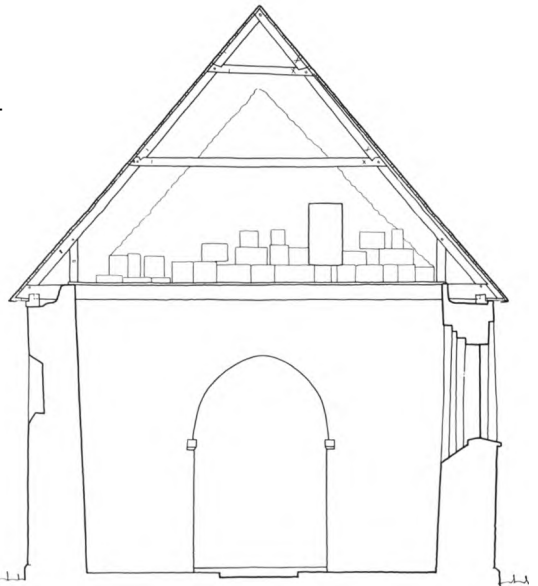

Fig. 5. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1979 og tegnet af MN 1985. — *Querschnitt 1:150 durch das Schiff, gegen Osten gesehen.*

Fig. 6. Kirken set fra nordøst. Hude fot. 1905. — *Die Kirche von Nordosten gesehen.*

i det nederste skifte, hvilende på en svagt frem-springende *skråkantsokkel*, som danner trinsten i dørene. Granitten er på vanlig vis forarbejdet til firehugne kvadre med afrundet bagside. Kassemurens støbte fyld består af hånd- til hovedstore marksten (jfr. fig. 7). I en kvader nord for triumfbuen ses et *stenhuggerfelt*. Korets øst-gavl er o. 1860¹⁰ ommuret i tegl, udvendig beklædt med kvadre, og hele kirkens sydmur blev 1983 omsat på grund af udbuling. Triumf-murens gavltrekant indeholder korets oprindelige, vestre gavlspejs (jfr. fig. 5), delvis muret af kvadre. Trekanten er forhøjet i forbindelse med skibets opførelse.

Vinduer og døre. Koret har antagelig haft tre vinduer, et i hver side; kun det nordre er bevaret, synligt over sakristiets hvælving, hvor kvadermuren står velbevaret. Vinduet er kvadersat både ude og inde, og de to monolite

overligger har tredelt overside. Skibets ældste del har to tilsvarende nordvinduer, der står som udvendige blændinger med lidt uregelmæssige, tresidede overligger og affasede sålbænke. En romansk vinduesoverligger tjener som trappesten foran våbenhuset. De to tilmurde døre har kvadersatte karme, afdækket med stensøjler. Højde over sokkel i syd: 236 cm, i nord: 232 cm.

Den senromanske vestforlængelse hviler på en sokkel svarende helt til kirkens ældre del. Murens yderside er klædt med kvadre, undtagen et kampestensparti i nord, mellem dørstedet og nordvesthjørnet. Kvadrene stammer antagelig fra skibets oprindelige gavl, nedbrudt ved udvidelsen. Indvendig er murene af rå kamp. Forlængelsens nordvindu, der svarer omtrent til de to ældre vinduer i nord, har kilestensstik af *vulkansk tuf*. Dette materiale er tillige brugt i

øverste skifte ved tilmuringen af den oprindelige norddør, der i øvrigt er lukket af granitkvadre og af marksten (indvendig). De to nye dørsteder, ca. 5,5 m vest for de gamle, er udført på samme måde som disse, med kvadersatte karme og overdækket med stenbjælker. Norddøren, 223 cm høj over soklen, er tilmuret; syddøren, som stadig er i brug, har smigede indersider; i den vestre karm ses stablerne fra en ældre dørfloj.

Indre. Den forholdsvis smalle, spidse korbue er formentlig ommuret i forbindelse med hvælvslagningen i koret. De kvadersatte vænger kan være oprindelige; de har et 20 cm højt, forneden skrånket *kragbånd*, hvis profil er ført omkring vesthjørnerne. På overvæggene ses aftryk efter det oprindelige bræddeloft, der har ligget på bjælernes overside.

Tagværker. Skibets tagværk hører sammen med vestforlængelsen og er, bortset fra de to østligste fag, nummereret fortløbende fra øst mod vest, i syd med øksehugne stregnumre, i nord med firkantstik. Spærfagene har korte spærstivere og to lag hanebånd. Andet og fjerde fag fra øst samt flere hanebånd viser spær af den såkaldte Arrildtype med to sæt skrånstivere, der må stamme fra det romanske skibs første tagværk. Bjælkerne over skibets ældre afsnit er af eg; de syv vestligste er udskiftet med fyr 1875.⁷ – Tagværket over koret er ældre end hvælvslagningen (afsavede bjælkeender). De syv fag er samlet på østsiden og forsynet med huljernsstregnumre fra øst mod vest.

Gotiske ændringer og tilføjelser. I senmiddelalderen fik koret indbygget hvælv og tilføjet et sakristi i nord, og det forlængede skib forsynedes med et våbenhus foran syddøren og et tårn i vest. Det er ikke muligt at fastslå disse tilbygningers kronologiske rækkefølge, men det er sandsynligt, at de alle er udført i løbet af 1400'erne. Det kan dog ikke udelukkes, at det lille tårn med den høje, slanke, nærmest lancetformede tårnbue er lidt ældre. Alle tilbygninger er opført af munkesten i munkeskifte over granitkvadre, genanvendt fra de romanske eller senromanske dele af kirken, der blev berørt af byggeriet.

Fig. 7. Kvadrene i skibets sydmur under omsætning 1983. NE fot. — *Die Quader in der Südmauer des Schiffs während einer Umsetzung 1983.*

Korets *krydshvælv* hviler på enkle hjørnepiller, spidse skjoldbuer og kvartstensribber; der er spygatter i flere svikler. I forbindelse med hvælvets indbygning har triumfbuen antagelig fået sin spidse form.

Sakristiet (fig. 6), der forbindes med koret med en fladbuet dør, svarer nøje til sakristierne i Janderup (s. 1037) og Billum (s. 1078). Det dækkes af et samtidigt krydshvælv med vederlag i de tre frie vægge og i en skjoldbue, muret op mod koret, efter at dettes kvaderbcklædning var nedtaget. Flankemurene har hver en fladbuet *niche*, den vestre med sålen 136 cm over gulv og en højde på 64 cm, den østre 70 cm over gulv og en højde på 70 cm. I øst er et lille

fladbuget vindue. Taget er tækket med bly, der også dækker de yderste spærsko. 1700¹² var tag dækket med brædder. – Sognepræsten benævnte 1766¹³ bygningen som et »kapel«. Sakristiets oprindelige anvendelse som opbevaringssted for kirkens hellige kar og andre rigdomme var da gået i glemme.

Våbenhuset foran skibets syddør har nederst i de lave mure to skifter granitkvadre. Den østre flankemur er delvis fornyet 1870⁷ ved indsættelsen af to rundbuede støbejernsvinduer. I gavlens top, over den rundbuede dør, er en fladbuget lysspalte. I det indre står rummet med gråmalet bjælkeloft og gulv af kvadratiske teglfliser. Våbenhuset, der siden begyndelsen af 1800'erne har haft tegtag, var 1700¹² tækket med bly, vestsiden dog med brædder; 1766¹³ var der røde tagsten, 1813 stråtag.⁹

Tårnet ved skibets vestgavl har tykke, kvaderklædte mure indtil en højde af tre meter.

Herover har nordfacaden med *trappehuset* bevarer sit munkestensmurværk til murkronen, mens murene i syd og vest og til dels også i øst er skalmuret flere gange i indtil én stens dybde. Tårnet blev betydeligt ombygget 1753,¹⁴ i Hans Adolf Brorsons tid som biskop og kirkepatron. I vestmuren ses *jernankre* med biskoppens initialer »H AB« over årstallet »1781«, der dog i 1800'erne læstes som enten 1787 eller 1757 (L. A. Winstrups opmåling).¹⁵ (Sml. biskop Middelboes forbogstaver på Ovtrup kirke, s. 1141).

Tårnrummet er beskedent af omfang, men højt og velproportioneret. Det forbindes med skibet med den ovennævnte slanke, spidsbuede arkade, der har retkantede kragbånd. De tre øvrige sider står med høje, skjoldbuelignende spareblændinger, som bærer et lille *krydshvelv* (kvartstens ribber)¹⁶ og omslutter højsiddende vinduer i syd og vest, begge genåbnet efter at

Fig. 8. Indre set mod øst. NE fot. 1984. —
Interieur gegen Osten gesehen.

Fig. 9. Indre set mod vest. NE fot. 1984. —
Interieur gegen Westen gesehen.

de var blevet lukket i forbindelse med de omfattende skalmuringer. En nyere dør i tårnets sydside er formentlig kommet til ved installationen af et fyr i tårnrummet o. 1900, da det blev afskildret fra skibet. Allerede 1862⁷ var der dog en gitterdør i tårnbuen.

Adgangen til det tvedelte mellemstokværk sker ad en stejl spindeltrappe. Nedre mellemstokværk har to fladbuede spareblændinger i vest og én i syd og nord; i øst er 1859¹⁰ brudt en dør til skibets loft. Øvre mellemstokværk har en spidsbuet spareblænding i øst. Denne etages nuværende åbninger er sekundære, og det samme gælder klokkestokværkets fladrundbuede lydholder i syd og vest, mens de fladbuede, faldede glamholder i øst og nord er originale. I murkronen og de øst-vestvendte gavle er der adskillige åbne bomholder. Taget er tækket med bly. Kirkesynet anfører år 1700,¹² at tårnet de sidste 45 år havde været dækket med brædder,

undtagen syv fag bly i syd. Endnu 1816⁹ var der bræddetag over tårnhuset.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Ved kirkesynet 1700¹² var murværket i god stand, en del var nylig repareret. Kirken og dens tilbygninger var tækket med bly;¹⁷ dog var størstedelen af tårnet, sakristiets vestside samt tre fag over våbenhuset dækket med brædder. Da taget 1748¹⁸ skulle sættes i stand, erklærede præsten sig for ukyndig og bad en anden forhandle med blytækkeren. Biskop Brorson lod som nævnt tårnet skalmure 1753, og kirken overalt sætte i god stand.¹⁴ Bevarede bilag fra vedligeholdelsesarbejder sommeren 1776¹⁹ viser udgifter til glarmester Morten Andersen, blytækker Jens Jørgensen, smed Jens Pedersen (for vinduesrammer og nøgle) og muremester Mattias Jensen. Sidstnævnte arbejdede på kirken i 33 dage sammen med sin »kalkslæer«. Tagsten, kalk, jern og bly leveredes af købmand Øllgaard,

Varde; tømmeret indkøbtes i Nørre Bork.²⁰

Korets østmur blev ommuret i tegl o. 1860¹⁰ og skibets sydvestre hjørne ombygget o. 1890.⁷ I forbindelse hermed blev et ældre *vindue* med trækarm vestligst i sydturen erstattet af granitindfattet støbejernsramme. De øvrige vinduer i korets og skibets sydside har trækarme med blyindfattede ruder i rigt falsede åbninger, korets fladbuet, skibets rundbuede udvendig og fladbuede indvendig. Et ældre rundbuet stik ses over skibets østvindue. Karmene fik deres nuværende form 1921 ;²¹ i 1800'erne stod de rundbuede åbninger med rektantede karme (jfr. fig. 4).

Under en *hovedrestaurering* 1982-83, ved arkitekterne Richard Aas og Herløv Thorup, blev blytaget på kor og tårn lagt om (skibets og sakristiets tag var omstøbt 1979), tårnets murværk blev repareret, og størsteparten af granitkvadrene i skibets sydside sat om (jfr. fig. 7). Tårnrummet, der havde tjent som fyrrum, blev igen åbnet mod skibet, gulvene blev belagt med teglstensfliser og skibets loft istandsat og malet.

Den velholdte kirke står dels i blank kvademur, dels med hvidtet murværk, hvor dette er af marksten eller tegl. Tagene er fremdeles overalt tækket med bly,²² kun våbenhuset har tegltag.

Glaserede gulvfliser, 15-1600'erne(?). Under en reparation af skibets bræddegulv, i det nordøstre hjørne, optoges 1938 foruden ældre blyindfattet *vinduesglas* 34 brudstykker af fliser med forskelligfarvede glasurer: lysgul, grøn og mørkebrun.²³

Et stykke af en *†egeplanke*, 230 cm lang (forrådnet i den ene ende), 35 cm bred og 12 cm tyk, blev o. 1895 fundet i skibets gulv og hængt på våbenhusloftet. Planken var på den ene side falsat i begge hjørner og har ved svære træagler været fastgjort til lignende planker. Dens bestemmelse er usikker.²⁴

Varme. En kakkelovn, opstillet 1890⁷ i skibets nordvestre hjørne og med skorsten op gennem tårnet, blev o. 1900²¹ afløst af to ovne af Rech's patent, opsat i det afskildrede tårnrum, der herefter fungerede som fyrrum med selvstændig

Fig. 10. Sidealterbord, senmiddelalderligt, nu underbygning for prædikestolen (s. 1113). NE fot. 1983. — *Spätmittelalterlicher Seitenaltartisch, jetzt Unterbau der Kanzel.*

indgang i tårnets sydside. En kalorifer samme sted blev 1982-83 erstattet af el-varme med rør-ovne under bænkesæderne og tårnrummet igen inddraget i kirken.

†*Kalkmalerier*, romanske? Under afbankning af pudslaget på skibets nordvæg 1945 fremkom på det oprindelige(?), gullighvide »hvidtelag« sporadiske spor af, hvad der opfattedes som rester af en romansk, kalkmalet dekoration. Midt på nordvæggen og øst herfor sås, 2,3 - 1,5 m over gulvet, enkelte lodrette og vandrette streger og øverst, 0,3 m under loftsbjælkerne, rester af en bort med koncentriske ringe med en udvendig diameter af 21 cm. Malerierne tildækkedes af nyt pudslag.²⁵

INVENTAR

Oversigt. Inventaret er for en væsentlig del middelalderligt, med det romanske højalterbord og granitdøbefonten som de ældste stykker. Kirkeklokken stammer fra o. 1400, og et usædvanligt bredt udsnit af den senkatolske indretning er i behold. Således er kernen i den flere gange moderniserede altertavle en gotisk højaltertavle fra o. 1500, hvis (aftagne) predella har rester af et malet svededugs-motiv. Nogenlunde samtidige er alterstagerne, en monumental korbuekrucifiksgruppe og to sidealterfigurer, Maria med barnet og værnehelgenen S. Stefan. Den sidste har formentlig haft plads på et sidealterbord i skibets

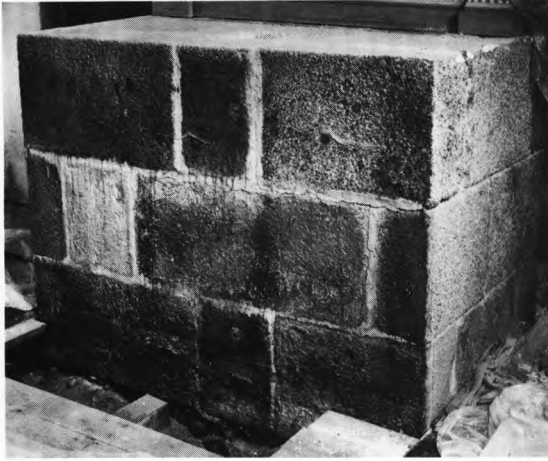

Fig. 11 a-b. Højalterbord, romansk (s. 1113). a. Helhed, b. Helgengrav. NE fot. 1983. — *Romanischer Hochaltar-tisch mit Heiligengrab.*

sydhjørne, hvorpå man 1583 opsatte det vigtigste protestantiske inventarstykke, prædikestolen. Den smykkes af et brystbillede forestillende en gammel mand, formentlig giveren Søren Moritsen. Såvel prædikestolen som de nogenlunde samtidige stolestader er smukke eksempler på egnens »Ribeskæringer« i tidlig renæssancestil. Højrenæssancen slår igennem o. 1600 med alterpanelet og i en udbygning og modernisering af altertavlen og af prædikestolen med himmel og rygpanel. Et sæt herskabsstole for Frøstrup er dateret 1618, og en *fontehimmel, nu i Varde Museum, 1638. Barokken er repræsenteret med altertavlens topmalerier af Hans Poulsen, Ribe, fra begyndelsen af 1700'rne, og fra 1800'rne må nævnes sølvtojet, specielt Varde-sølvsmeden Lorentz Anholm Thuuns sygesæt.

Farvesætningen af de middelalderlige stykker er udført 1921 af Poul Jensen, mens renæssanceinventaret i det store hele står med en afdæmpet, lys staffering udført af P.J. Bagger 1931.

Alterbord (fig. 11a), romansk, muret af granitkvadre i tre skifter, 160 × 100 cm, 115 cm højt. I bordfladens midte, 24 cm fra forkanten, en *helgengrau* (fig. 11b) i to afsæt, 21 × 18 og 6 × 4 cm; dækstenen manglede allerede 1862.⁷ Alterbordet står 100 cm fra korets østvæg.

Sidealterbord (fig. 10), senmiddelalderligt (?), nu benyttet som underbygning for prædikestolen i skibets sydøsthjørne. Bordet er muret af munkesten, pudset og hvidt, 142 × 98 cm; højden er 138 cm efter påmuringen af en halvrundt fremspringende »fod« for prædikestolen.

Også den er af munkesten, måske taget fra bordets øvre del. Et afsæt i nord, 90 cm højt, angiver muligvis bordets oprindelige højde.

Alterbordspanel (fig. 14), o. 1600, af fyrretræ, i tre fag adskilt af kannelerede lisener, de yderste på meget høje fyldingspostamenter. Felterne rummer en profilindrammet portal, hvis hesteskobue bæres af kannelerede pilastre med profilbase og -kapitel. Profileret og forkrøppet fodliste og arkitrav, triglyffer (kun fire er gamle) med neglesnitsornament. Panelet blev frilagt og istandsat 1910,⁷ malet 1930-31 i gråt og brunt med marmorerede felter (fig. 14), og har ved den seneste istandsættelse 1982-83 fået sin nuværende grå og hvide bemaling.

†*Alterklæder*. Præsteindberetningen 1766 omtaler et alterklæde skænket af biskop Brorson (1741-64).¹³ 1841 anskaffedes et nyt,¹⁰ der 1862 beskrives som rødt, kantet med guldtresser forneden. Et klæde, anskaffet 1895, kasseredes 1910, da alterbordspanelet blev frilagt.⁷

Altertaulen (fig. 14) er en sengotisk fløjaltertavle, o. 1500, der o. 1600-20 er moderniseret og udbygget med en renæssanceindfatning. Den velbevarede, *senkatolske skabsaltertaule* har i midtskabet (178 × 130 cm) tre store hovedfigurer: en Nådostolsfremstilling flankeret af Maria med barnet (i nord) og værnehelgenen S. Stefan. Sidefløjene, der er halvt så brede som midt-

Fig. 12. Altermaleri, Nadveren, o. 1725, tilskrevet Hans Poulsen, Ribe (s. 1116). NE fot. 1980. — *Altargemälde, das Abendmahl, um 1725, dem Maler Hans Poulsen aus Ribe zugeschrieben.*

skabet, rummer apostle i to rækker, der som hovedfigurerne står under gennembrudte kølbaldakiner med stavværk og fiskeblærer.

I midtskabet (fig. 17) er Nådestolen fremstillet traditionelt som en aldrende, hårfager Gudfader, der foran sig holder sønnen i skikkelse af en Smertensmand. Maria bærer på venstre arm

Fig. 13. Altartavle, postamentfremspring med løvehoved, o. 1600-20 (s. 1116). NE fot. 1980. — *Altarbild, Löwenkopf, um 1600-20.*

det nøgne Kristusbarn med korsæblet (korsset mangler), og S. Stefan, iført diakondragt, bærer martyrpalme og på venstre arm de sten, som voldte hans død. Storfigurerne og deres tresidede, fremspringende baldakiner adskilles af fialer med statuetter (19 cm høje) af de fire kronede hovedjomfruer (virgines capitales). Jomfruerne, der står på konsoller under små baldakiner, er i nord S. Barbara med tårn, hvori kalken skimtes (fig. 15), over S. Dorothea, der modtager kurven af det lille Jesusbarn og i sin venstre holder en blomst. I syd ses øverst S. Katarina trædende på kejser Maxentius (fig. 15). Hun bærer på venstre arm navet af det søndrede marterhjul, højre arm er afbrudt. S. Margareta støder med sin venstre en lanse i dragen, mens hun i den højre bærer en opslået bog.

Fløjenes apostelfigurer med delvis fornyede attributter er noget omflyttede og svarer ikke alle til de sekundært malede navne, der her anføres i parentes. I nord ses, begyndende øverst til venstre: 1) Peter med stor (fornyet) nøgle og åben bog. Som de følgende har han langt hår og skæg og bærer lange folderige klæder (»S. Petrus«). 2) Paulus med sværd (»S. Paulus«). 3) Andreas med skråkors (»S. Andreas«). 4) Med nytilsat stav og bog, hovedet fornyet 1847 (»S. Iacobus«). 6) Jakob den Yngre eller Judas Taddæus med kølle (»S. Philippus«). I syd: 7) Jakob den Ældre klædt som pilgrim med vandringsstav og bog (»S. Iacobus Min(or)«). 8) Thomas eller Judas Taddæus med spyd (»S. Thomas«). 9) Johannes med kalk, skægløs, hovedet fornyet 1847 (»S. Iohannes«). 10) (Fig. 16) Simon med sav (»S. Thadeus«). 11) (Fig. 16) Mattias med økse (»S. Mathias«). 12) (Fig. 16) Mattæus, skægløs, læsende (»S. Mathæus«).

Fløjaltartavlens predella, der nu tjener som fodstykke for kirkens korbuecrucifiks (jfr. fig. 26), er aftaget i forbindelse med tavlen udbygning 1600-20. Dette arbejde må være udført af samme snedker, som har lavet Ovtrup kirkes renæssancetavle. Den gotiske tavle er bibeholdt som storstykke i en renæssanceopbygning af

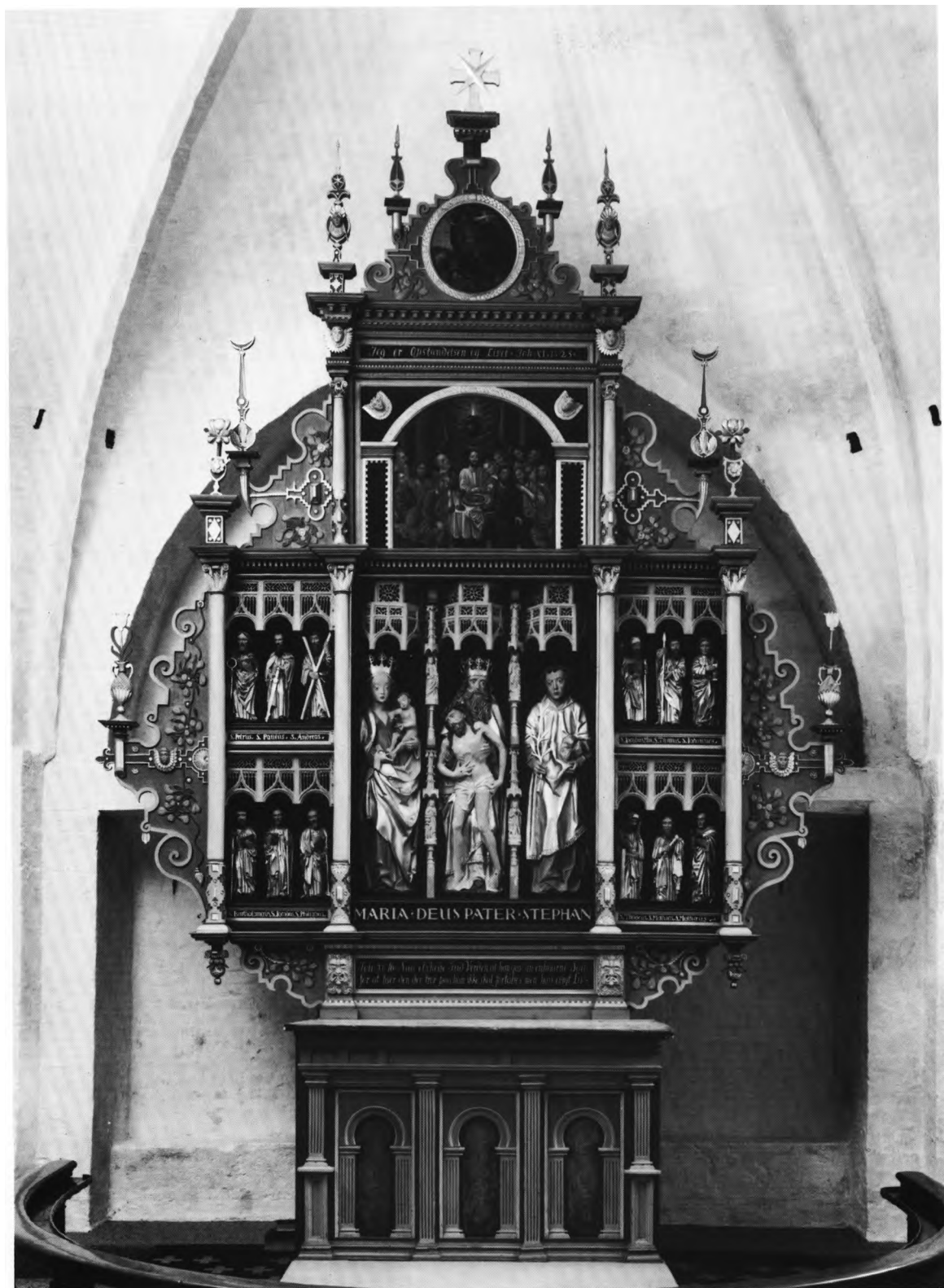

Fig. 14. Altertavle, o. 1500 og o. 1600-20 (s. 1113). NE fot. 1980. — Altarbild, um 1500 und um 1600-20.

Fig. 15. Nædestolen og småfigurer af S. Barbara og S. Katarina, o. 1500. Udsnit af altertavle (s. 1113). NE fot. 1980. — *Der Gnadenstuhl und Kleinfiguren von St. Barbara und St. Katarina, um 1500. Ausschnitt aus Altarbild.*

Fig. 16. Apostlene Simon, Mattias og Mattæus, o. 1500. Udsnit af altertavle (s. 1113). NE fot. 1980. — *Die Apostel Simon, Matthias und Matthäus, um 1500. Ausschnitt aus Altarbild.*

firsøjletype, hvilende på et postament med egenartede løvehovedfremspring (fig. 13), kartouchevinger og tandsnit under den profilerede gesims. Herpå står de fire slanke, nærmest korintiske storsøjler med prydbælte af beslagværk og bosser; under de to yderste en hængeknop bestående af et jonisk kapitæl over frugt- og drueklase. Storingerne er formet som halvkartoucher med englehoved og vasespir, og den noget klejne, profilerede storgesims har tandsnitsfrise på undersiden. Yderst på storgesimsen blomsterspir flankerende topstykket, hvis felt rummer en fladbuget portal, der bæres af fyldingspilastre med tandsnit og profilkapitæl. Bueslaget ledsages af slyngbånd, i sviklerne englehoved. Topfeltet indrammes af en æggestav og flankeres af søjler som storstykkets. Arkitrav og gesims ledsages af tandsnitsbortter, der forkrøpper om frise-fremspring med englehoved. Topstykkets kartouchevinger bærer høje halvmånespir (det nordre fornyet), og yderst på topgesimsen står spir med diademhoved flankerende en kartouche-topgavl med slyngbåndsmedaljon. Gavlen krones af tre spir, topspiret med kors og stjerne, tilsat 1847.

I topstykke og gavl *malerier*, der må tilskrives Ribe-maleren Hans Poulsen, virksom i stiftet o. 1710-42. Topstykkets maleri forestiller Nadveren (fig. 12) svarende til fremstillingerne i Varde (1710, signeret, s. 896), Ovtrup (s. 1146) og flere andre af egnens kirker.

Malebunden er rødbrun; blå og cinnoberrødt dominerer suppleret med brune, hvide og grønne farver, den sidste brugt på baggrundens hængeklæde. I topgavlens cirkelmedaljon Opstandelsen. Kristus, med en vældig Dannebrogfane, svæver over sarkofagen og de fire liggende soldater.

Altertavlens *staffering* i øvrigt er udført af P.J. Bagger 1931, let opfrisket ved istandsættelsen 1982-83. Grundfarven er en grå, med sirater i guld, sølv, klar blå samt mere dæmpede røde, grønne og brune farver. De gotiske figurer har naturlig karnation og forgyldte gevandter. Foruden de anførte apostelnavne, i grå skriveskrift på sort bund, er i fodstykket under storfigurerne med gyldne versaler anført nav-

Fig. 17. Altertavlens storstykke, en sengotisk skabsaltertavle fra o. 1500 (s. 1113). NE fot. 1980. — *Mittelschrein des Altarbilds, ein spätgotischer Schnitzaltar.*

nene: »Maria Deus Pater(Gudfader) Stephan«, og i postament og topfrise citater fra Joh. 3, 16 og 11,25 (forgylt skriveskrift). På tavlens bagside noteret: »22. Marts 1931 indviede Biskop Westergaard denne Altertavle, som er istandsat og malet af P.J. Bagger«.

Om tavlens middelalderlige, malede fremtræden vidner nu kun predellaen med dens noget afslidte maleri af Veronikas Svededug (fig. 27). Ifølge synet 1700 var »nogle små stykker affaldne« og malingen fordærvet,¹² hvorfor tavlen nogle år senere er blevet istandsat af Hans Poulsen. Udover malerierne har hans arbejde omfattet en nymaling af alt træværket i barokstil med blå, cinnoberrødt og hvidgråt som dominerende farver. 1766 omtaler præsten tavlen som »ziiret med smukt Billedhuggerarbejde og Maling«, med indskriften »Hvo som æder uværdeligen ... (1 Kor. 11,27)« i postamentfeitet.¹³ 1841 påtalte synet, at tavlen

manglede nogle sirater, således et englehoved, hovederne af Bartolomæus og Johannes samt halvmånespiret i nord, og man fandt, at også halvmånen i syd burde fjernes »som en tyrkisk prydelse«(!).¹⁰ De manglende dele suppleredes 1847, og tavlen malede i grå toner af en gammel maler i sognet, Herman, der på storsøjlernes prydbælter anførte årstallet. Tavlens tilstand herefter fremgår af fotografier fra o. 1900 (i NM2), der tillige viser, at man da smykkede tavlen med små stearinlys foran de udskårne figurer (jfr. s. 986). Sin nuværende fremtræden fik tavlen med P.J. Bagers istandsættelse og nymaling 1931. En mindre undersøgelse af farvelagene er foretaget 1981.

Sidealterfigurer. 1) (Fig. 20) Maria med barnet, o. 1500, fremstillet som den apokalyptiske madonna stående på måneseglet, 157 cm høj. Den let svejede Mariafigur bærer på højre arm det nøgne barn, der holder et æble mod knæet

og løfter højre hånd til en gestus. Marias ansigt med høj, glat pande indrammes af det lange, tæt bølgede hår og et hovedklæde, der fra den meget store krone (korsblomsterne fornyede) falder ned over kappen. Figurens bagside er hullet, og nogle oprindelige gennemskæringer er dækket med klodser, pålimet 1921, da en istandsættelse blev foretaget af Poul Jensen. Ham skyldes også de brogede farver, hvorunder 1981 er konstateret en ensartet grå samt enkelte rester af original kridtgrundsstaffering. Figuren må have været hovedfigur i det Mariaalter, foran hvilket A. S. Vedel lader mordet på Grå Svend finde sted (jfr. s. 1105). 1862 stod den, gråmalet, under korbuekrucifikset sammen med nr. 2 og krucifiksets sidefigurer.⁷ 1874 var figuren opsat på en konsol på vestvæggen nord for tårnbuen med nr. 2 som pendant i syd, og 1981. er den sammen med nr. 2 ophængt syd for tårnbuen.

2) (Fig. 19) S. Stefan, o. 1500, 139 cm høj. Martyren er fremstillet stående, i diakondragt, med tæt krøllet, halvlangt hår, opslået bog i

Fig. 18. Alterstage, o. 1500 (s. 1119). Efter tegning af E. Rohndahl 1896. — *Altarleuchter, um 1500. Nach einer Zeichnung von 1896.*

venstre hånd og to sten i den højre, der er skåret særskilt og indtappet i ærmegabet. Figurens bagside er stærkt udhulet, den brogede bemaling Poul Jensens fra 1921. Herunder er 1981 konstateret rester af samme farvelag som nr. 1.

Figuren må have været hovedfigur i et Stefans-alterskab (jfr. sagn, s. 1105), der oprindeligt kan have haft plads på sidealterbordet i skibets sydøsthjørne (fig. 10). Endnu 1766 var skabet i behold, med indskriften »Ora pro nobis« (bed for os). Siden midten af 1800'erne har figuren været opsat som pendant til nr. 1 og har gennemgået de samme flytninger.

Alterkalk. 1) (Fig. 23), o. 1884,⁷ udført af Johan Fredrik Rathie, Varde, 22 cm høj. Den otte-tungede fod, hvis høje standkant har en graveret zig-zag-bort, har på en af tungerne et graveret cirkelkors. Skaftleddene er cirkulære med små perleborter, knoppen er linseformet og bægeret glat. På dets underside mærker for guldsmeden (Bøje nr. 6913, 6915) og et gentaget lødighedsmærke, 15 L.²⁶ 2) Nyere, i skønvirkestil, 18 cm høj, med stempel for K. C. Hermann, Københavns bymærke og gardeinmærke for Jens Sigsgaard (1932-60). *Disk*, udført engang mellem 1820 og 1832 af Claus Guldager Biørn, Ribe, tv. 12 cm.²⁷ På fanen groft graveret cirkelkors og indprykket skriveskrift: »Vægtig 4 Lod 2¼ Qvintin«. Midt på undersiden mesterstemplet (Bøje nr. 6798).

†*Altersæt.* 1766 omtales kalk og disk af sølv, forgyldte, uden inskription.¹³ Sættet brændte 1820 i præstegården.⁹ Det erstattedes inden 1832 af et nyt (vægt 25 lod) udført af Claus Guldager Biørn, og hvoraf disken er bevaret.²⁷ Den tilhørende kalk betegnedes 1854 som brøstfældig og udskiftedes o. 1884 med den nuværende (nr. 1).⁷

Alterkande og *oblatæske* er fra o. 1850 og 1872 i sort Kongeligt Porcelæn med guldkors, †*Alterkande* og †*oblatæske* skal være anskaffet i Niels Hansen Olivarius' præstetid (1828-37), den sidste omtales 1862 som en blikæske.⁷

Sygesæt (fig. 22), udført mellem 1796 og 1832 af Lorentz Anholm Thuun, Varde.²⁸ Den 11 cm høje *kalk* har cirkulær, profileret fod, balusterskaft og halvkuglebæger. Under foden

Fig. 19-21. Sengotiske figurer, o. 1500. 19. S. Stefan, sidealterfigur (nr. 2, s. 1118). 20. Maria med barnet, sidealterfigur (nr. 1, s. 1117). 21. Johannes, sidefigur fra korbuekrucifiksgruppe (s. 1121, jfr. fig. 26). NE fot. 1980. — *Spätgotische Figuren, um 1500*. 19. *St. Stefan, Seitenaltarfigur*. 20. *Maria mit dem Kinde, Seitenaltarfigur*. 21. *Johannes, Seitenfigur der Triumphkreuzgruppe*.

indprikket med skriveskrift: »Vog 8 Lod $\frac{1}{2}$ q« og (sekundært på ældre indprikning): »Vog 5 lo(d) ...«. Den sammenhørende *disk*, tv. 7 cm, har på undersiden mesterstemplet (Bøje nr. 6879). Sættet omtales tidligst i inventariet 1832, da vægten opgives til 8 lod.²⁷

Alterstager (fig. 18), gotiske, o. 1500, 33 cm høje. Fodskålen er profileret og afrappet, lyse-skålen ligedannet, lidt mindre, og cylinderskaffet har skarprygget midtled. Fodskålen hviler på tre høje, tretåede fødder. En *syvstage* er mærket »K. Eibye 1930«.

Messehagel, 1880, af rødt fløjel med guldgaleret ryggkors og kanter.⁷ †*Messehagler*. 1588-89 betalte kirken sysselprovsten Anders Sørensen Vedel for en ny fløjls messehagel.²⁹ 1673 blev messesærken og den rødblommede fløjls-messehagel stjålet, og tyven Laurids Jensen siden hængt.^{29a} 1862 var haglen af rødt fløjel med guldkors.⁷

Alterskranke, 1882, af halvcirkulær plan med drejede balustre, gråmalet.¹⁰ En †*alterskranke* omtales 1862 som et rækværk med fod, alt af fyrretræ og malet i egetræsfarve. Omkring den

Fig. 22. Sygesæt, udført mellem 1797 og 1832 af Lorentz Anholm Thuun, Varde (s. 1118). NE fot. 1984. — *Krankenbesuchsgeräte, ausgeführt zwischen 1797 und 1832 von Lorentz Anholm Thuun, Varde.*

var plads til 10-11 kommunikanter.⁷ Samtidig nævnes en lille †*knæleskammel* for præsten, beklædt med rød klæde og guldresser.⁷

Døbefont (fig. 25), romansk af rødlig, grovkornet granit, 92 cm høj, kummens tv. 70 cm, af vestjysk type (Mackeprang: *Døbefonte*, s. 166). Søjlebase-foden mangler typens almin-

Fig. 23. Alterkalk, o. 1884, udført af Johan Fredrik Rathie, Varde (s. 1118). NE fot. 1980. — *Abendmahlskelch, um 1884, ausgeführt von Johan Fredrik Rathie, Varde.*

delige vulst ved overgangen til kummen (jfr. Janderup s. 1051), der er formet som en omvendt keglestub, med kort skaftled. Mundingsprofilen er attisk, idet den øvre rundstav dog er erstattet af platte. 1860 rensedes døbefonten for »det gennem en lang årrække påsmurte kalk«, så stenen kom frem.¹⁰ Den stod da i skibets nordvesthjørne.⁷ 1938 flyttedes fonten til korbuen i nord, og 1982-83 til sin nuværende plads i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfad, o. 1550, sydtysk, i drevet messing, tv. 39 cm. I bunden cirkelmedaljon med bebudelsesrelief og på fanen to borter af små stemplede blomster og blade. Fadet omtales tidligst 1832.²⁷ *Dåbskander*. 1) 1915, af tin, 25 cm høj, i bunden stemplet »NFS« over en dobbeltlilje og årstallet. Nu ude af brug, opbevaret i sakristiet. 2) 1944, af messing med hammerkors på korpus, ifølge indskrift skænket til minde om lærer og kirkesanger Niels Peter Hansen Pedersen og hustru Kathrine.

**Fontehimmel* (fig. 24), 1638, sekssidet med bøjlebaldakin, 163 cm høj. Frisens beslagværk kantes af æggestav og tandsnitfrise under kronlisten, mens den nedre, profilerede listerand nu er aftaget.³⁰ Topstykkerne har form af en rulleværkskartouche, den ene med initialerne »IT« for kirkeværgen Jes Tygesen over årstallet »1638«,³¹ de andre med englehoved. Baldakiniens voluttribber, der på forsiden har skælbort, på siderne en fordybet bort med bosser, samles foroven i et sekssidet, profileret ophæng med æggestav. Rester af staffering i rødt, grønt, blå og guld fra 1645, måske gemmer mesteren sig bag initialerne i en indskrift »G. M. S. 1645«, der endnu 1915 kunne læses på kronen. Præsteberegningen 1766 fremhæver den store himmel »af udarbejdt træ, smuk af maling og forgyldning«. 1915 noterede maler Kristian Due sig himlen på kirkeloftet, og 1928 blev den afgivet som depositum til Varde Museum (inv. nr. V.2126).

Korbuekrucifiksgruppe (fig. 26), begyndelsen af 1500'rne. Den korsfæstede, 176 cm høj, hænger i strakte arme, udspændt, med højre fod lagt over den venstre, og hovedet let vendt mod højre skulder. Øjnene er halvåbne, hår og

fuldskæg langt og lokket, tornekronen fyldig med små huller efter indborede torne (fig. 28). Legeme og lemmer er fremstillet med flere realistiske træk som de smertefuldt krummede hænder omkring naglerne og de misdannede fødder. Lændeklædet er kort med hængesnip i venstre side og en lidt større, svunget snip i højre. Det velbevarede korstræ, 285 × 232 cm, har i skæringspunktet en cirkelmedaljon, der danner glorie bag Kristushovedet. Korsarmene har hvælvet midtparti og firpasformede, bladspidsprydede endefelter med evangelistsymbolerne, bærende skriftbånd. Johannes-ørnen (øverst), Markus-løven (nederst) og Lukas-oksen (til højre) er vist fra siden med skriftbåndet svunget i en bue fra hovedet ned mellem benene, Mattæus-engelen ses frontalt bredende båndet ud foran brystet.

De to sidefigurer Maria og Johannes, 160 cm høje, er siden en istandsættelse 1921 ombyttede, så Maria står ved Kristi venstre side. Hun er iført fodsid kjole og kappe samt et folderigt hovedklæde med to lange snipper, og holder hænderne samlet i sorg foran brystet. Johannes (fig. 21), med fyldigt bølget hår, bærer kjortel og kappe, og en nøgen fod stikker frem forinden. Han holder i sin venstre hånd en bogpose. Begge sidefigurer står på et stykke jordsmon

Fig. 24-25. 24. *Fontehimmel, 1638 (s. 1120), i Varde Museum. 25. Døbefont, romansk (s. 1120). NE fot. 1982 og 1980. — 24. *Taufdeckel, 1638. 25. *Romanische Taufe*.

med græs og har i bagsiden – ligesom Kristusfiguren – en kraftig udhuling, dækket med panel.

Krucifiksgruppens brogede bemaling er udført 1921 af Poul Jensen. Herunder findes en hvidgrå fra o. 1841,¹⁰ der dækker betydelige rester af den middelalderlige kridtgrundsstaffering. Oprindeligt har figurene haft naturlig hudfarve, Maria endvidere fire mørke tårestriber fra hvert øje ned over kinderne. Hendes hovedklæde har haft mønster, vistnok på sølvbund, den inderste kjole var smaltblå, den yderste forgyldt med rødt for. Johannes har haft okkergult hår, brystspændet var forgyldt ligesom kappen, der havde blå for; på bogposen er konstateret cinnoberrødt.

Gruppen er opsat midt på skibets nordvæg, over en bordagtig opmuring. Som fodstykke

Fig. 26. Korbuekrucifiksgruppe, begyndelsen af 1500'rne (s. 1120). NE fot. 1980. — *Triumphkreuzgruppe, Anfang des 16. Jahrhunderts.*

Fig. 27. Veronikas Svededug, udsnit af maleri, o. 1500, på den gotiske skabaltertavles predella, der nu er fodstykke for korbuekrucifiksgruppen (s. 1114, 1122). NE fot. 1980. — *Schweiftuch der Veronika, Ausschnitt aus einem Gemälde um 1500 auf der Predella des gotischen Schreinaltarbilds, die jetzt das Untergestell der Triumphkreuzgruppe bildet.*

for sidefigurerne tjener den middelalderlige højaltertavles *predella* (jfr. s. 1114), der i øst har en lille låge. På forsiden er 1921 fremdraget afslidte rester af et oprindeligt maleri fra o. 1500, Veronikas Svededug (fig. 27), holdt frem af to flankerende engle, svarende til eksempelvis predellamaleriet i Nustrup kirke (DK.SJyll. s. 654). Predellaens bemaling i øvrigt er en nyere grå; før 1921 stod den med marmorering, blågrå og cinnoberrød farve, formentlig fra 1700'rne.

Krucifiksgruppen må være flyttet fra sin gamle plads i korbuen engang inden 1766, da den omtales på sit nuværende sted. 1862 indgik de to sidealterfigurer (s. 1117) også i opstillingen under krucifikset,⁷ der som baggrund havde en sort vægbemaling.

Prædikestol (fig. 32), 1583, skænket af Søren Moritsen, med opgang fra 1588 samt få år yngre himmel og rygpanel fra o. 1600-20. Prædikestolens kurv består af fem høje fag, der af tværvulster med akantusløv midtdeles i to rækker felter. Fagene, de yderste lidt smallere end de andre, adskilles af slanke, akantusprydede hjørnebalustre, leddelt af rebstave, og med neglesnit på siderne. På tre af balustrene vokser et skægget mandshoved ud af løvet foroven. Også felterne udfyldes i hovedsagen af ungrenæssance-akantus, arrangeret omkring stængler, der nogle steder vokser ud af en vase. Et af de nedre felter rummer en stifterindskrift (reliefversaler): »Den pre/dichstol/ gaf Søren/Moritsen/ til Kirken/ der H(er)/ Christen/Høst var/ Prest 1583«. I nabofeltet ses et brystbillede af en gammel mand (fig. 33), hvis ansigt indrammes af en pibekrave og af kappens høje, opstående krave. Under billedet er indskåret på hebraisk: »urim tummim«, navnene på de to lodder, israelitterne i Det gamle Testamente brugte ved oraklet (2 Mos. 28,30; 3 Mos. 8,8; 4 Mos. 27,21; 5 Mos. 33,8). Manden er efter al sandsynlighed givener Søren Moritsen (jfr. Jørgen Sørensen s. 1056 med fig. 33), og indskriften har formentlig rummet en nu tabt pointe.³² På fodlisten læses den latinske indskrift (reliefversaler): »Integritate morum : Dilectione : Spiritu : Fide : Castitate 1583« (Med ren van-

del, kærlighed, ånd, tro og kyskhed 1583). Under fodlisten og den profilerede kronliste løber gennembrudte buerfriser med korsblomster af rent gotisk tilsnit. Prædikestolens plads i skibets sydøsthjørne er den gamle, på en muret underbygning, der hovedsaglig udgøres af et middelalderligt sidealterbord (jfr. ovf.). *Opgangen* er fra 1588 med årstallet skåret i det trefags fyldingspanel. Mægleren er samtidig, udformet som en kanneleret søjle med profilkapitel og (fornyet?) vaseformet knop.

Mens selve stolen både i opbygning og ornamentik er et typisk ungrenæssancearbejde i »Ribestil«,³³ formentlig af samme snedker som den et år ældre prædikestol i Ovtrup (s. 1148), slår højrenæssancens formsprog igennem i *himmelen* og *rygpanelet*, der er tilføjet o. 1600-20. Den store himmel – indbygget i murhjørnet over stolen – har fem fag ud mod kirkerummet. De glatte frisefelter flankeres af bøjlefremspring med diademhoved over tandsnit og vekselvis diamantbosse og kuglebosser, og arkitrav og kronliste ledsages af forkrøppede friser, henholdsvis tandsnit med neglesnit og tandsnit over æggestav. På gesimsen står i hjørnerne høje vasespir flankerende kartouchetopstykker med englehoved; de sidste er en del fornyede og supplerede 1930 af P.J. Bagger, der på en tilføjelse til det midterste har skåret: »Istandsatt anno 1930 PJB«. Kartouchehængestykkerne flankeres af englehoveder under fremspringene, og himlens loft, der er fornyet 1930, har radiære profilribber udgående fra en stor midt-rosen. Rygpanelet op mod triumfvæggen har to gange fire arkadefag, de øvre adskilt af kannelerede, toskanske søjler, de nedre af kannelerede pilastre med profilkapitel- og base. Tilsvarende pilastre bærer arkadefelternes buer.

Prædikestolens bemaling i lyse farver stammer fra P.J. Baggers istandsættelse 1930 og svarer til altertavlens. Marmoreringen af rygpanelernes arkadefelter gentager en 1847 foretaget opfriskning af den oprindelige kridtgrundsstaffering. Denne har været noget mere farverig end den nuværende, med udstrakt forgyldning af snitværkerne, der i felterne havde smalteblå bund, på balustre og tværvulster cin-

Fig. 28. Kristushoved, udsnit af korbuekrucifiksgruppe (s. 1120, jfr. fig. 26). NE fot. 1980. — *Triumphkreuzgruppe, Kopf des Kristusbilds.*

noberød bund. Opgang og rygpanel har oprindeligt været okkergule med sorte ornament i felterne.

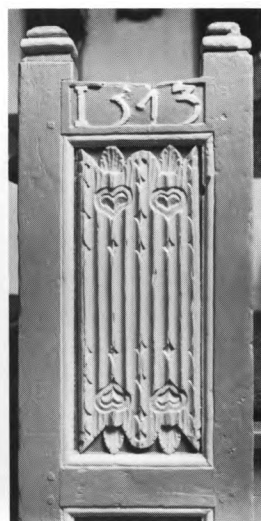
En *læsepult* er tidligst omtalt 1862, da prædikestolen havde *†beklædning* med mørkerødt klæde, »fastslået med messingsøm og kantet med dertil passende silkefrynser«. ⁷ Istandsættelser er foretaget 1886,⁷ 1930 og senest 1982-83.

Stolestaderne er i egnens karakteristiske ungrenæssancestil, gavlene og indgangspartiets noget forskårne fyldingspaneler er fra 1573, enkelte gavle dog fra 1773, selve bænkenene fornyet 1893 med let skrå ryglæn. Gavlene, 103 cm høje i nord, 112 i syd, har som vanligt to fyrretræsfyldinger i et egetræsrammeverk, hvis sdestykker er ført op som lave, profilerede småspir (jfr. Janderup, s. 1056). En gavl med reliefskåret årstal »1573« i øvre rammestykke (fig. 31) daterer formentlig hovedparten af de øvrige, der ligeledes har foldeværk med hjertegennembrydninger i øvre fylding, glat under-

Fig. 29. Herskabsstol, 1618, for Frøstrupgård og stolestadegavl 1585 (s. 1124). NE fot. 1980. — *Herrschaftsgestühl, 1618, für Frøstrupgård und Gestühlwange 1585.*

Fig. 30-31. 30. Senmiddelalderlig kirkekiste (s. 1125). 31. Stolegavl 1573 (s. 1123). NE fot. 1980. — 30. *Spät-mittelalterliche Kirchentruhe.* 31. *Gestühlwange 1573.*

fylding. En gavl med reliefskåret årstal »1585« (jfr. fig. 29) har i øvre fylding akantusløv svarende til prædikestolens, og et mindre antal gavle er helt fornyede af Laust Christensen Gilbech i Lydum 1773. De er helt af fyrretræ med glatte, aflattede fyldinger; én har på det øvre rammestykke snedkerens reliefskårne signatur »L.C.S.« (kursiv) og årstallet »1773« (jfr. Ovtrup s. 1149). Tidligere læstes på en nu forsvundet gavl: »D. I. D. R. 1643«.³⁴ Stadernes grå bemaling, med gavlfyldinger i grønne nuancer, rødt og guld, afløste 1982-83 P.J. Baggers farver, hvorunder er konstateret en bemaling i gulbrunt og rødt,³⁵ en egetræsmaling fra o. 1850, en grå overstrygning og som den tidligste en kraftig blå.

1822 omtales hængslede døre i staderne,⁹ der 1855 gjordes lige brede i begge sider, således at gangen blev »lige midt for altret«.¹⁰ 1862 bestod stoleværket – foruden af herskabsstolene forrest (jfr.ndf.) – af 23 fruentimmerstole og 18 mandfolkestole, egetræsmalede med mørkrøde sæder. Ryglænene var »kun en stang«, på gulvet var fodskamler, og langs væggen over mandfolkestolene løb »en hylde til hatte«, malet mørkerød. I koret stod blåmalede *†bænke* til børnene.⁷

Forrest i hver stolerække er der *herskabsstole* (fig. 29) for Frøstrup herregård, med reliefskåret årstal 1618 og initialer for den daværende ejer Mogens Kaas.³⁶ Stolene er af fyrretræ.

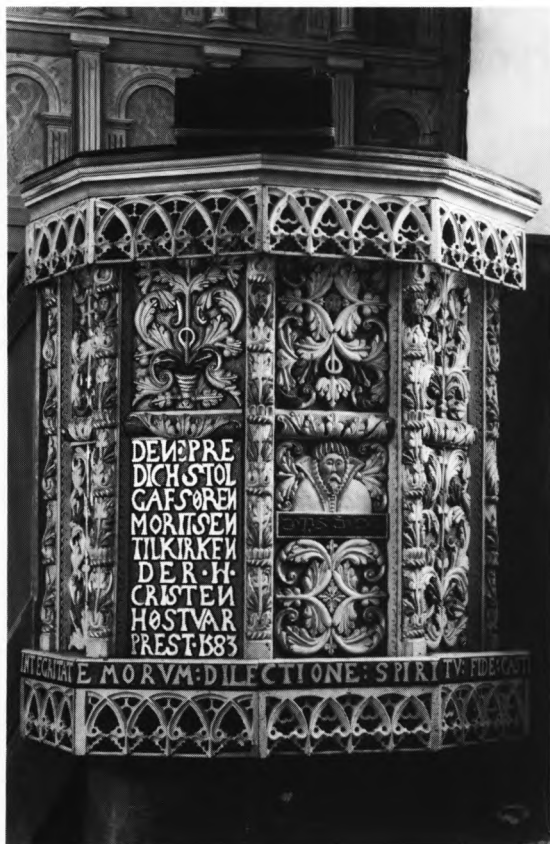

Fig. 32-33. Prædikestol, 1583, skænket af Søren Moritsen (s. 1122). 32. Prædikestolskurven med stifterindskrift. 33. Udsnit med brystbillede af en mand, formentlig giveren. NE fot. 1980. — *Kanzel 1583, ein Geschenk von Søren Moritsen. 32. Kanzelkorb mit der Signatur des Stifters. 33. Ausschnitt mit Brustbild eines Mannes, vermutlich des Stifters.*

Gavlene, 160 cm høje, har to pålagte listefyldinger, en øvre, glat, en nedre med rhombefelt, og afsluttes af en svejet kartouche, kronet af lav fronton med tandsnitsbort. Fyldingslågterne, med dateringen i en lav volutgavl under Jesumonogram, har tilsvarende pålagte listefyldinger, den øvre dog med arkadefelt. Arkaden har lave pilastre med profilbase og -kapitæl, og bueslag med tungebort, ledsaget af bosser og æggestav. I sviklerne beslagværk. Arkaden i syd har dobbelt bueslag, der mødes i en midtkonsol med de nævnte initialer »MK«. Stolens sidepaneler har i nord højfyldinger med stedvise hjerteformede gennembrydninger, i syd fyldinger i to rækker, den øvre dannende en lav frise under kronlistens tandsnit. Farver som stoleværket.

En *degnestol*, o. 1900, i nygotisk stil formentlig tegnet af J. Vilhelm Petersen, er 1982-83 – efter nogle år på dikestolsopgangen. Gråmalet. Den tidligere *†degnestol*, formentlig sammenhørende med stoleværket, omtales 1862 som et skrivebord fortil med hylde under og bagtil en bæk med ryglæn. Den var gjort dels af eg, dels af fyr, malet som kirkestolene, og stod i korbuen »neden for alterrækværket«.⁷

Kirkekiste (fig. 30), senmiddelalderlig, svarende til Ovtrupps (s. 1151) og flere sønderjyske kirkekister (DK.SJyll. s. 154, 754, 1235, 1276, 1364, jfr. også DK.Århus s. 1980). Kisten, 145 × 63 cm, 61 cm høj, er gjort af egeplanker, beslået med tætsiddende jernbånd og storhovede søm. I låget et håndtag og i kortsiderne bæ-

røskner, kraftig stanglås. Efter at have været sat på kirkeloftet, fik kisten 1930 sin nuværende plads i sakristiet, hvilende på en fod af egebjælker.⁷

Skab, 1907, til messeklæder, i nygotisk stil svarende til Ovtrup's. I sakristiet.

Pengeblok, tidligst nævnt 1832,²⁷ en udhulet, firsidet egestamme med jernbånd. Nu på kirkeloftet. 1862 var den fastgjort til den øverste fruntimmerstol og sikret med tre låse af forskellig størrelse. Den var da malet som kirkestenene.⁷

Pengebøsser. 1) Tidligst nævnt 1862,⁷ af jern med stor pengetragt og på siden malet i sorte versaler: »Til de Fattige«. I ligkapellet. 2) Nyere, af messing, opsat på indgangspanelet.

En *klingpung, vistnok fra 1832,³⁷ 154 cm lang, med otte-sidet, sortmalet skaft og ruskindspose med læderfor er siden 1927 i Varde Museum (inv. nr. V. 2117).

Kirkens dørfloje er nyere, gråmalede. 1862 opregnes kirkens fire †dørfloje. Våbenhusdøren var af fyr, afrundet foroven og malet blågrå. Mellem våbenhuset og kirken var der dobbelte fløjdoøre, de udvendige af blåmalet fyr, de indvendige af eg med malet ådring. Sakristidøren var af fyr, afrundet foroven og malet.⁷

Orgel (fig. 36) med otte stemmer, bygget 1945 af Marcussen & Søn, Åbenrå. Disposition: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Nasat 2½', Quintatøn 2', Mixtur. Pedal: Subbas 16'. Mekanisk aktion, sløjfevindlade (subbassen og en del af principalen dog på pneumatisk vindlade). Dispositionen er karakteristisk for 1940'ernes danske orgelbevægelse, bl.a. ved den særprægede Quintatøn 2', der også findes i Grundtvigskirkens kororgel (1940), i Jægersborg kirkes orgel (1943) og i flere andre af Marcussen & Søn's banebrydende

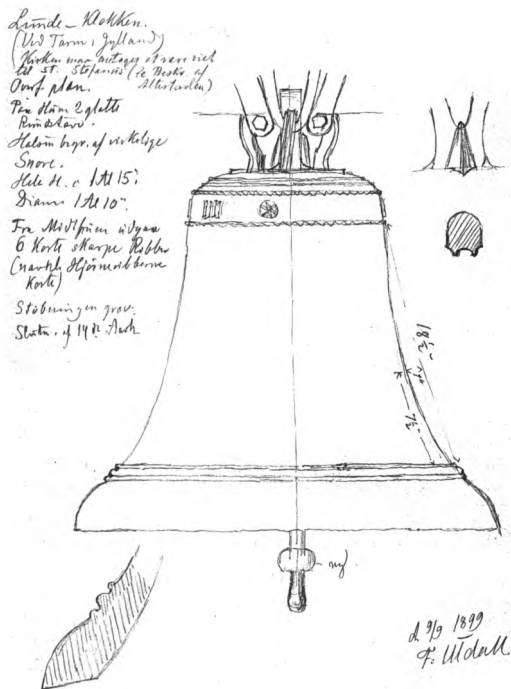

Fig. 34. Klokke, formentlig o. 1400 (s. 1127). Efter tegning af F. Uldall 1899. — Glocke, vermutlich um 1400.

arbejder fra denne tid. Facaden har forbillede i Malmø S. Petri kirkes orgel fra 1400'ernes slutning (nu i Malmø museum), der restaureredes 1941 af Th. Frobenius & Co. og blev en væsentlig inspirationskilde for den danske orgelbevægelse. I kirkens vestende, indtil 1982-83 ved vestvæggen, nu ved nordvæggen, †Orgel, anskaffet 1905 eller 1906 og opstillet i kirkens vestende.²¹ Leverandøren var muligvis Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing.³⁸

Salmennummertavler, to ens, 1982-83, 75 × 55 cm, gråmalede med numre af letmetal, †Salmennummertavler. 1841 henstillede synet, at de to forhåndenværende nummertavler opmaledes,

Fig. 35. Klokke, formentlig o. 1400 (s. 1127), indskrift gengivet efter tegning 1798 i NM2. — Glockeninschrift.

og at to nye burde anskaffes.¹⁰ Før den seneste restaurering hang to sortmalede nummertavler fra o. 1900 med hvide skydenumre nord for korbuen (foto i NM2).

Lysekroner, tre ens, 1911, i renæssancestil. Ophængt i skibet.²¹ På kirkeloftet ligger tre hjulkroner af metalblik i skønvirkestil, o. 1900.

Kirkeskib, o. 1957, en model af skoleskibet Danmark, skænket af Jon Jonsen Høj, ophængt over midtgangen i skibet.

En *†ligbåre* omtales 1862.⁷

Klokke (fig. 34), formentlig o. 1400, med vanskeligt læsbar indskrift (og årstal?), meget tilsvarende klokkerne i Nørre Løgum (DK.SJyll. s. 1538) og Vilslev (Gørding hrd.), der formentlig skyldes samme klokkestøber (Uldall, s. 74f.). Klokken måler 88 cm i tv., slagring og hanke har profilering, og om halsen løber et profilindrammet bånd med tre ord i ubehjælpomme reliefminuskler, adskilt af små cirkelindskrevne, seksoddede stjerner (fig. 35). Bogstaverne, åbenbart til dels spejlvendte og på hovedet, giver øjensynlig ingen sikker mening. C. A. Jensen læste dem 1897 – med store forbehold – som årstallet »mccc clx iiii« (1464), mens Uldall begynder et andet sted og foreslår: »pace iiii fecit«.³⁹ De fire streger kunne da enten læses »iiii« og dække årstallet (140)4, eller »mi« og dække 1(40)1. Begge disse årstal ville passe udmærket med Uldalls tidfæstelse af klokkestøberens virke.

Præsteindberetningen 1766 kalder klokken stor og meget vellydende, således at den agtedes for den bedste på egnen.¹³ Slyngebommen er fra 1942, og den ret spinkle egetræsklokkestol er gammel, med flere genanvendte bjælker.

GRAVMINDER

Mindetavle. 1760. Magister Morten Thomsen, *9. nov. 1688, sognepræst for Bredstrup 1712, forflyttet til Lunde og Outrup 1736, provst over Wester herred 1747, †28. sept. 1756, og hans dydfuldkomne og tro ægtefælle madame

Fig. 36. Orgel, 1945, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå (s. 1126). EN fot. 1985. — *Orgel, 1945 von Marcussen & Søn, Åbenrå, gebaut.*

Iohanne Christensdaatter Borch, *27. sept. 1696, †15. jan. 1756. Deres ægteskab varede i 42 år med uforanderlig kærlighed og var velsignet med 6 børn, 4 sønner og 2 døtre. De så den eneste efterladte datter gift med Christian Iohan Lunde, sognepræst for Bredstrup i Ribe stift; den ældste søn Christen Bredsdorff som sognepræst for Vridsted og Flye i Viborg stift; den anden søn Thomas Bredsdorff som sognepræst for Ollerup og Kirkebye i Fyn; den tredje søn Peder Bredsdorff, nu bogholder og proviantskriver ved Fossum (jern)værk i Norge, som da fuldmægtig på Odense sukkerraffinaderi; den fjerde søn Ancher Bredsdorff som candidatus s. s. ministerii. Gravvers.

Stenen er af norsk Gjellebæk marmor, 175 × 108 cm, med sortmalet, indhugget versalindskrift. Thomas Mortensen Bredsdorff, Ollerup, der som sine søskende havde optaget navn efter fødestedet Bredstrup, søgte 1759 biskop H. A. Brorson om tilladelse til at opsætte et

epitafium eller en ligsten over sine forældre og havde forinden bedt sin bror ved Fossum jernværk undersøge priserne. Stenen ankom til Fredericia 1760. Ved opsætningen betales 4 rdl. til kirken.¹⁸ Indmuret og fastnaglet i skibets nordmur.⁴⁰

»Epitaf« for Jens Kaas, se kistebeslag.

Gravsten. 1) (Fig. 37) 1642. Christen Iacobson Høst, fordum præst til Lunde og Ovtrup og provst til Vester herred i 58 år (jfr. prædikestol), †1631 i sin alders 83. år, samt hans kære hustru Birthe Tam[e]sd(atter), †1627 i hendes alders 75. år. De levede sammen i ægteskab i 51 år.⁴¹

Bremersandsten, 204 × 139 cm. Højrektangulært indskriftfelt med reliefversaler, gravskrift på dansk samt religiøs indskrift på latin, mellem øverst en due og nederst en kalk. Feltet omgives af en kunstfærdig portalramme og figurudmykning i højt relief, samt i hjørnerne af cirkelmedaljoner, med omløbende indskrift, indeholdende evangelisterne og deres symboler. Over skriftfeltet ses den opstandne Kristus med sejrspanne, stående på døde bene og omkranset af skyer. Omkring opstandelsesscenen et trekløverformet skriftbånd, som krones af en tempelfront med et bevinget englehoved og i enderne afsluttes som volutter, hvorpå står krukke med blomster og bladværk. Skriftfeltet flankeres af Moses med skrifttavler og horn og Aron med stav, stående på søjlepostamenter med bosser, hvorpå deres navne er indhugget. Under skriftfeltet de afdøde sammenflettede skjolde med initialer. Til venstre »CIH« omkring et dødningehoved over lilje og korslagte knogler, til højre »BTD« omkring et Jesumonogram, hvis »I« er udformet som et kors. Skjoldene omgives af vanitassymboler, til venstre et lys i en stage, til højre et timeglas. Under skjoldene initialerne »CCT« og »KCD«, samt årstallet »1642«. Samme signaturer og årstal findes på den nært beslægtede gravsten nr. 2, der må være af samme mester, ligesom en gravsten i Janderup (s. 1065, fig. 47). Gravstenen lå 1759 på kirkegården,⁴² 1862 nærmere betegnet øst for våbenhuset, hvorfra den 1911 sammen med gravsten nr. 2 og 3 hentedes til

våbenhuset,⁴³ hvor den efter en reparation 1982 er opstillet ved østvæggen, nærmest yderdøren.

2) (Fig. 38) 1642. [Chresten] Greg[ersen] [L]undtarp, fordum herredsfoged i Vester herred og [Kiergaard birk] ..., †1638, og hans hustru Kirsten Pedersd(atter) ... død i hendes alders 78. år.⁴⁴

Bremersandsten, 200 × 124 cm, udført af samme værksted som nr. 1 og som denne nederst forsynet med initialerne »KCD« og årstallet »1642«. Udformningen er i hovedtræk den samme, idet den øverste del dog optages af en religiøs indskrift i hele stenens bredde. Det højrektangulære indskriftfelt, med reliefversaler, flankeres af Troen med kors og kalk (til venstre) og Håbet med due og anker (til højre). Dydefigurenes latinske navne, »Fides« og »Spes«, er angivet på soklerne. På skjoldene under indskriftfeltet ses til venstre et hjerte gennemboret diagonalt af to pile, samt initialerne »CG«, til højre et Jesumonogram og initialerne »KP«. Stenen lå 1862 på kirkegården vest for våbenhuset, hvorfra den 1911 flyttedes ind i våbenhuset. Sammen med nr. 1 opstillet ved østvæggen, nærmest kirken.⁷

3) (Fig. 39) o. 1681. Christen Tøge[rsen] som salig udi Herren hensov den 18. marts [1681] i sin alders [67.] år. [Fordum residerende på Frøstrup Gård. En borger udi Himlen, en udlænding på jorden].¹¹ Sort Namursten, 200 × 70 cm, stærkt nedslidt. Størstedelen af indskriften, med reliefversaler, er forsvundet.¹³ Over det rektangulære indskriftfelt ses i en trekløverbue den opstandne Kristus med sejrspanne, stråleglans og skyer, stiliseret til rene ornamentter. Under indskriftfeltet et ovalt felt med ulæseligt grav vers. Langs kanterne et omkringløbende skriftbånd og i hjørnerne cirkelformede medaljoner med evangelisterne og deres symboler. Mellem medaljonerne øverst et englehoved, nederst timeglas og dødningehoved. Stenen er gammeldags i forhold til dateringen; stilistisk og formmæssigt mere i slægt med sten fra 1600'ernes første halvdel (jfr. f.eks. gravsten nr. 52 i Ribe Domkirke (o. 1634), s. 611, fig. 441). Lå oprindeligt i skibets gulv,³⁴ men

Fig. 37-38. 37. Gravsten (nr. 1, s. 1128), 1642, over sognepræst og provst Christen Jacobsen Høst, †1631, og hustru Birthe Tamesdatter, †1627. 38. Gravsten (nr. 2, s. 1128), 1642, over herredsfoged Christen Gregersen Lundtarp, †1638, og hustru Kirsten Pedersdatter. NE fot. 1984. — *Grabsteine. 37. 1642, für den Pfarrer und Propst Christen Jacobsen Høst, †1631, und seine Frau Birthe Tamesdatter, †1627. 38. 1642, für den Vogt Christen Gregersen Lundtarp, †1638, und seine Frau Kirsten Pedersdatter.*

var i 1897⁴⁴ opstillet i tårnrummet, hvor stenen 1982 igen er anbragt ved nord væggen, efter at den siden 1911 havde stået i våbenhuset.

4) O. 1800-50. Bo[dil] lenskorn (Jenskone). Såkaldt »bondegravsten«, granit, 70 × 50 cm, plump og utilhugget med fragmentarisk indskrift under en vandret streg. Udvendig i kirkegårdsdiget nord for hovedindgangen i øst.

†*Gravsten.* 1) (Fig. 43). Middelalderlig, såkaldt »smedegravsten«, af granit, en alen bred og uden indskrift. Kendt fra tegning 1798.⁴³ På den ene flade var i »ophøjet Arbejde« (i relief) hugget smedens redskaber: hammer og tang. Stenen lå 1798 i kirkegulvet, foran en stol lige for kirkedøren. Den nævnes igen i 1866,³⁶ men

var forsvundet 1874.³⁴ Det er dog muligt, at den allerede var bortkommet tidligere, måske da man i 1840 fornyede gulvet i våbenhuset og under stolene i kirken.¹⁰

Der kendes her i landet kun fem tilsvarende sten, tre på Fyn (Frørup og Gudbjerg kirke, Svendborg amt, samt Vor Frue kirke i Svendborg) og to i Nordjylland (Vinderslev kirke, Viborg amt og Blære kirke, Ålborg amt). Fælles for stenene er afbildningen af smedeværktøj og smedearbejder: hammer over tang og evt. økse, plov og hestesko.⁴⁶

2) O. 1646. »Christen Christensen Høst af Lunde præstegård, hensovet i Herren 17. okt. 1646«. ¹³ Søn af Christen Jacobsen Høst (jfr.

Fig. 39. Udsnit af gravsten (nr. 3, s. 1128), o. 1681, over Christen Tøgersen, residerende på Frøstrupgård, †1681. EN fot. 1985. — *Ausschnitt eines Grabsteins, um 1681, für Christen Tøgersen auf Frøstrupgård, †1681.*

gravsten nr. 1) og dennes efterfølger som sognepræst i Lunde og Ovtrup.⁴⁷ Stenen lå 1766¹³ i gulvet i kirkens skib, men var i 1874³⁴ ikke længere at se.

†*Gravramme*. 1600'ernes anden halvdel(?), istandsat 1694. »Gud gaf salig EMDW Forløsning udi hendes Alders 47½ Aar og Anna Anders Datter(s) ædle Siæl Hvile (og) Roe ... Alders«. Indskrift på luge af to egeplanker over en †*muret begravelse* i koret, omgivet af en ramme, hvorpå stod: »renoverit af Niels Boldrup til Frøstrup Gaard, 1694, æta(tis) 56 (i hans alders 56. år)«. ⁴⁸ I 1831⁴⁹ blev gravrammen repareret, men i 1840'erne blev begravelsen, der stod tom, fyldt op med sand, og gulvet derover lagt af mursten »i Stedet for den plumpt overværende dobbelte Luge«. ⁵⁰

Fire *kistebeslag* (fig. 40), o. 1593, fra ligkiste tilhørende Jens Kaas til Øregård, er o. 1700 blevet monteret i en træramme og ophængt som »*epitaf*«. Gennembrudte, drevne messingplader, den rektangulære kisteplade med versalindskrift i randkartouche: »Her liger begravet erlig oc velbivrdig mandt salig Iens Kaasis lig til Øregard oc kaled Gvd hanvm paa Frøstrvp

ten 17. marti an(n)o 1593 ...«. Herover to hjelmede våbener, Kaas og Juel (afdødes fædre og mødre), i retvinklet akantusindfatning, samt et Jesumonogram i cirkulær bladværksindfatning. Den sortmalede, barokprofilerede egetræstavle, 63 × 45 cm, hænger i korbuens nordre vange, hvor den også var placeret 1862.⁷ Tavlen omtales allerede 1759⁴² og betegnedes 1766 som »et lidet Epitaphium« med våben »udhuggen i Blik«. ¹³

†*Gravkrypt*. En muret begravelse i koret blev 1577 udført til Thomas Stygge.⁵¹

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1815. Anne Bøllte Gøldt, *5. aug. 1751, †2. juli 1815, gift 1785 med Johannes Wassard, sognepræst til Lunde og Ovtrup (jfr. nr. 2), og begravet ved siden af denne på kirkegården.⁷ Lys kalkstensplade, 63 × 44 cm. Indskrift med fordybet skriveskrift. Langs kanten indhugget linie. Bagsiden ubehandlet. Oprindelig på kirkegården, nu opstillet ved skibets sydmur sammen med nr. 2.

2) O. 1820. Johannes Wassard, *17. febr. 1754, †17. febr. 1820, sognepræst til Lunde og Ovtrup siden 1784. 1785 gift med A. B. Gøldt (jfr. nr. 1) og anden gang med L. Bering 1816.³⁶ Som nr. 1, men større, 76 × 47 cm. Placering som nr. 1.

3) O. 1850. Vilhelmine Holm, født Storck, *1. okt. 1774, †30. okt. 1850 i Lunde præstegård. Gift i 31 år med V. Holm, sognepræst til Brendekilde i Fyn. Moder til Gustave Teisen (nr. 4).³⁶ Kalkstensplint, 58 × 47 × 35 cm, med rustikadekoration og kronet af 54 cm højt marmorkors. Glat skriftfelt med fordybede versaler. Oprindelig på kirkegården, siden anbragt sammen med nr. 4 og 5 i lille »museum«, umiddelbart nord for sakristiet.

4) O. 1853. Gustave Teisen, født Povline Kristiane Gustava Holm 17. april 1817, †22. febr. 1853. Datter af Vilhelmine Holm (nr. 3). Gift 1839 med sognepræsten til Lunde 1837-1857 Markus Peter Teisen, *1811, †1880, med hvem hun havde 4 sønner og 3 døtre.³⁶ Som nr. 3, 58 × 46 × 28 cm. Feltet, hvor arme skærer hinanden, fremhævet. Placering som nr. 3.

5) O. 1857. Engelbrecht Viggo Teisen, *24. juli 1843, †8. sept. 1857. Gravvers. Søn af Gustave Teisen og M. P. Teisen, sognepræst i Lunde 1837-1857 (jfr. nr. 4). Rød kalkstensplade, 67 × 44 cm, med ubehandlet bagside. Indskrift med fordybede versaler. Placering som nr. 3.

Støbejernskors. 1) O. 1859 (?). Maren Larsen, født i Søndersiig Laug. 18[.], død sammesteds 14. dec. 1859 (?). Højde 74 cm. På kirkegården, nord for sakristiet.

2) O. 1866. Hans Jensen Hansen, født i Gunderup 13. juni 1834, gift 1863 i Lunde, død sammesteds 13. maj 1866. Svarende til nr. 1. Højde 81 cm. På kirkegården, nord for sakristiet.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862ff. – *LA Vib.* Vester Horne herreds tingbøger 1645 og 1648.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1886, s. 249-52. – *Notebøger.* Søren Abildgaard X, s. 17-18. – *Indberetninger.* Anonym 1798 (med tegning af gravramme og smedegravsten), Jacob Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), J. S. Tarp 1890 (gravminder), V. Stefensen 1895 (egeplanke), Chr. Axel Jensen 1897 (bygning, inventar, gravminder), Kristian Due 1915 (inventarstykker på loftet), Poul Jensen 1923 (krucifiksgruppe), Vitus Nielsen 1980 (gravsten), Sven Rask 1980 (gravminder), Elna Møller 1980 (bygning), Ebbe Nyborg 1980-84 (inventar), Mogens Larsen 1981 (historisk inventar), Richardt Aas og Herløv Thorup 1981 (restaureringsbeskrivelse).

Tegninger og opmålinger. *KglBibl.* Tegninger af kirken ved J. G. Burman Becker (efter Winstrup) 1866 (KB2⁶³). – *Privat* (ark. Knud Lehn Petersen, Odense). Tegninger af kirken, kirkegård og kirkegårdsportaler ved L. A. Winstrup. – *NM2.* Anonym tegning af kirken, figurgruppe og klokkeindskrift 1798. Opmåling af stolestade og egeplanke ved Chr. Axel Jensen 1897. Tegning af døbefont, altertavlefigur, stolestadefyldning og prædikestolsfag ved E. Rondahl 1896. Tegning af klokke ved F. Uldall 1899. Plan og snit ved Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1979. Tryk af diverse opmålinger og restaureringstegninger ved Richardt Aas og Herløv Thorup 1980.

Fig. 40. Kisteplade og kistebeslag (s. 1130), o. 1593, over Jens Kaas, †1593. Opsat som mindetavle. NE fot. 1980. — *Sargschild und Sargbeschlag um 1593, für Jens Kaas, †1593. Als Gedenktafel aufgesetzt.*

Litteratur. H. K. Kristensen: Lunde Sogn i Vester Horne Herred, Kolding 1923. – Samme: Nogle Fund fra Middelalderen i Lunde Kirke, i *ÅrbRibe*. IX, 1939, s. 181-84. – Samme: Kalkmalerier i Lunde Kirke, i *ÅrbRibe*. XII, 1948, s. 134-36. – Samme: Kirketyveri i Lunde og tobakshandel i Ovtrup 1673, i *ÅrbRibe*. XIV, 1958, s. 524-27. – Samme: Magister Morten Thomsen og det Bredstorffske »æreminde« i Lunde kirke, i *PersHistT.* 14. rk. II, 1960, s. 65-72. – Samme: *Fontehier* XVII, 1968, s. 59-69.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Lars Grambye. Redaktionen afsluttet oktober 1985.

¹ Kronens Skøder, II, 617.

² H. K. Kristensen: Lunde Sogn i Vester Horne Herred, Kolding 1923 (s. 102). -

³ KancBrevb. 4.-9. sept. 1554. -

⁴ Jfr. note 2, s. 95f. – Kvindernes anciennitet regne-

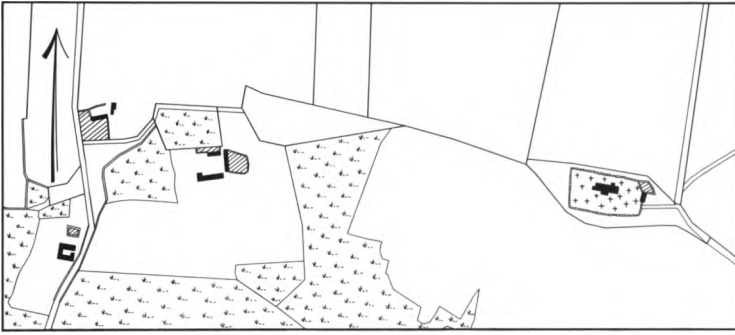

Fig. 41. Matrikelkort 1:10000. Målt 1786 og omtegnet 1865. — Katasterkarte 1:10000. Vermessen 1786, umgezeichnet 1865.

des efter det antal år, de havde været gift. -

⁵ Anders Sørensen Vedel: *It Hundrede Vdualde Danske Viser*, 1591; Svend Grundtvig: *Danmarks gamle Folkeviser III*, 1862, s. 313ff. - A. S. Vedel har kendt Lunde kirke fra sine inspektionsrejser som sysselprovst i Varde syssel. - Sml. også *Præsteindberetninger til Ole Worm I*, 1970, s. 217 og *DaAtl. V*, 1769, s. 699. -

⁶ *DaFolkemSaml.* 1930/5. -

⁷ Synsprotokol 1862ff. -

⁸ Farvelagte tegninger til portalerne samt en plan af kirkegården i privateje. -

⁹ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde (C 36A.13). -

¹⁰ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrd.s provsti. Synsprotokol 1828-91 (C 44.3-5). -

¹¹ Kirkehuset er indmålt på L. A. Winstrups kirkegårdsplan o. 1876. -

¹² LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189). -

¹³ LA Vib. Ribe bispearkiv. *Præsteindberetninger til biskop Bloch*, 1766-69 (C 4.775). -

¹⁴ Ifølge *DaAtl.* blev tårnet »ombyggt« og kirken sat i stand 1753. -

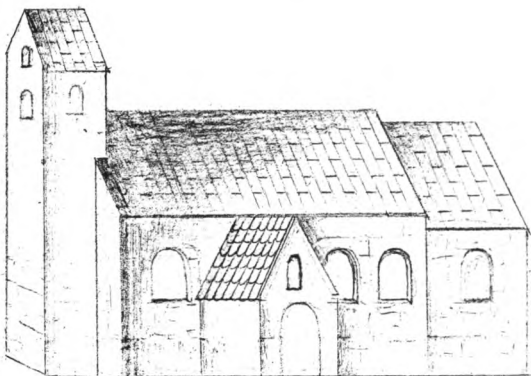

Fig. 42. Blyantstegning af kirken 1798. — Bleistiftszeichnung der Kirche 1798.

¹⁵ Årstallet 1757 kan være opsat af biskoppens søn, Johan Herman Brorson, der 6. nov. 1756 blev kaldet som præst til Lunde-Ovtrup.

¹⁶ Hvælvet har spygatter i flere svikler og hul med slidspor efter klokkereb i nordkappen.

¹⁷ Ved et syn søndagen efter S. Gunhilds dag 1645 var der blæst bly af tårnets nordside, så lægterne var synlige. Også østenden af »lavkirken« (koret) manglede blyplader. LA Vib. V. Horne hrd.s tingbog 1648, fol. 29b. Venligst meddelt redaktionen af dr. H. H. Fussing. -

¹⁸ LA Vib. Ribe bispearkiv. Korrespondance ang. V. Horne hrd. 1741-78 (C 4.80-81). -

¹⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Div. kirkegsgk. 1720-75. Bilag til Lunde og Ovtrup kirkes rgsk. 1775-76 (C 4.1424). -

²⁰ Et inventarium indført i synsprotokollen 1862 opregner to kalkkøller, to murtrug, otte bomme af fyrretræ og 44 brædder. -

²¹ LA Vib. V. og Ø. Horne hrd.s provsti 1901-. Kirkesyn 1892-1932 (C 44A.1). -

²² På loftet en blyplade med »IHS 1851«. -

²³ H. K. Kristensen: *Nogle Fund fra Middelalderen i Lunde Kirke*, i *ÅrbRibe IX*, 1939, s. 181f. -

²⁴ Afvigende beskrivelser og tegninger ved V. Steffensen (1895) og Chr. Axel Jensen (1897) i NM2. -

²⁵ H. K. Kristensen: *Kalkmalerier i Lunde Kirke*, i *ÅrbRibe XII*, 1948, s. 134-36. Indberetning ved samme 1945 til NM2. -

²⁶ Ole Faber og Bo Bramsen: *Varde Sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870*, Varde 1983, s. 109, 147. -

²⁷ LA Vib. Ribe Stifts- og Amtsprovsti 1812-28 (C 43 H-28). -

²⁸ *Varde Sølv* (jfr. note 26), s. 80f., 135. -

²⁹ RA. Anders Sørensen Vedels rgsk.bog. -

^{29a} H. K. Kristensen: *Kirketyveri i Lunde og tobakshandel i Ovtrup 1653*, i *ÅrbRibe 1956-59*, s. 524f. -

³⁰ Listerne opbevares for sig i museets magasin. -

³¹ Se H. K. Kristensen: *Fontehimmel og kirkevæрге*, i *ÅrbRibe 1968*, s. 59f. -

³² Den afbildedes dragt og alder taler imod, at der skulle være tale om et billede af præsten Christen Høst, som antaget af O. Nielsen i *Herredsbeskrivel-*

sen 1866, s. 123f, 130. I synsprotokollen 1862 siges ansigtet at forestille Gudfader. -

³³ Jensen: Snedkere, s. 36f. -

³⁴ NM2. Indb. af Jacob Helms 1874. -

³⁵ To gavle af 1700-talstype med denne bemaling findes på kirkeloftet, fastgjort til nyere, simple bænke. -

³⁶ Se Nielsen: Herredsbeskrivelse 1866, s. 119. -

³⁷ Klingpungen optræder tidligst i inventariet dette år (jfr. note 27), efter at synet det foregående år havde påbudt anskaffelsen af en ny tavlepung (jfr. note 10).

³⁸ Jfr. oversigtskortet s. 30 i Horsens Orgelbyggeris katalog 1923. -

³⁹ Uldall s. 75. I NM2 findes hans pap-aftryk af klokkeindskriften, der stort set svarer til gengivelsen på tegningen fig. 35. -

⁴⁰ Jfr. H. K. Kristensen: Magister Morten Thomsen og det Bredsdorffske »æreminde« i Lunde kirke, i PersHistT. 14. rk. II, 1960, s. 65-72. -

⁴¹ Ægteparret havde syv døtre og fem sønner, hvoraf én efterfulgte sin far som sognepræst i Lunde og Ovtrup (jfr. †gravsten nr. 2). H. K. Kristensen 1923 (note 2), s. 108-09. -

⁴² HofmFund., IV, 1759, s. 594. -

⁴³ Jfr. note 7 og 10. -

⁴⁴ Christen Gregersen, Lundtarp, var herredsfoged 1604-38. H. K. Kristensen: Ovtrup Sogn i Vester Horne Herred, 1935, s. 90.

⁴⁵ I NM2.

⁴⁶ Jfr. Jens Vellev: Hammer og tang, i Skalk, 1975, nr. 4, s. 25-30. Søren Nancke-Krogh mener i artiklen Kains slægt, i Årbog for Svendborg og Omegns Museum, 1983, s. 41-53, at smedegravstenene slet ikke er gravsten, men symboler på synden i form af afbildninger af Kains efterkommers, smeden Tubal-Kajins, arbejdsredskaber.

⁴⁷ Jfr. note 36. O. Nielsen angiver dødsdatoen til 25. okt. 1645. -

⁴⁸ Gravrammen kendes fra tegning 1798 i NM2. -

⁴⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn, 1826-32 (C 4.711). -

⁵⁰ Jfr. note 7 og 10. Niels Andersen Bolderup ejede Frøstrupgård fra 1687; begravelsen i koret har tilhørt denne gård. »EMDW« er muligvis Bolderups hustru, Else Madsdatter Warde (han var borger i Varde indtil 1684). Anna Andersdatter kan være en søster til Niels Andersen Bolderup. Jfr. H. K. Kristensen 1923 (note 2), s. 34. -

⁵¹ Jfr. Anders Sørensen Vedel 1591 (note 5). -

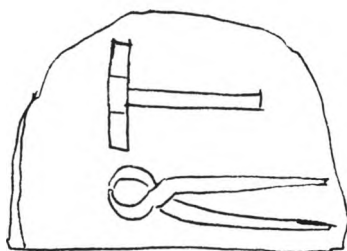

Fig. 43. †Gravsten (nr. 1, s. 1129), middelalderlig, såkaldt »smedegravsten«. Efter tegning 1798.

— †Grabstein, mittelalterlich, ein sogenannter »Schmiedegrabstein«. Nach Zeichnung 1798.